

Биківня в документах і пам'яті. У пошуках відповідей

Що передувало Великому терору

Як радянська пропаганда
створювала образ “ворогів народу”

Чому арешти здійснювали вночі

Подвійна реальність 1930-х років

Спогади репресованих як
історичне джерело

“Дорога смерті” на карті 1939 року

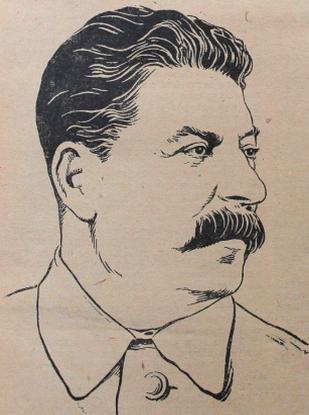
Історії свідків Биківнянського
злочину

ПРО ХИБИ ПАРТІЙНОЇ РОБОТИ І ЗАХОДИ ЛІКВІДАЦІЇ ТРОЦЬКІСТСЬКИХ ТА ІНШИХ ДВОРУШНИКІВ

Доповідь товариша **СТАЛІНА**
на Пленумі ЦК ВКП(б) 3 березня 1937 року

Товариші!
З доповідей і дебатів на них, заслу- хавих на Пленумі, видно, що ми маємо тут справу з такими трьома основними фактами.
Перше, шпідництво і диверсійно-шпигунська робота агентів іноземних держав, в числі яких досить активну роль відіграла троцькість, зачепила в тій або іншій мірі всі або майже всі наші організації, як господарські, так і адміністративні та партійні.
По-друге, агенти іноземних держав, у тому числі троцькісти, проникли не тільки в низові організації, але й на деякі відповідальні пости.
По-третє, деякі наші керівні товари- ри, як у центрі, так і на місцях, не тільки не зуміли розгладити справляти лише цих шпідників, диверсантів, шпигунів і убивць, але виявлялись до того безтурботними, благодушними і наїв- ними, що нерідко самі сприяли просу- ванню агентів іноземних держав на ті або інші відповідальні пости.
Такі є три безперечні факти, що природно викликають з доповідей і де- батів на них.

1

У лютому-березні 1937 р. відбувся Пленум ЦК ВКП(б), на якому Йосип Сталін виголосив тезу про “посилення класової боротьби на шляху побудови соціалізму”. Вона стала політичним обґрунтуванням масових репресій під час Великого терору 1937-1938 років.

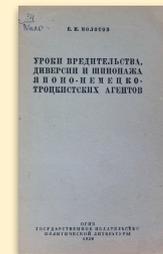
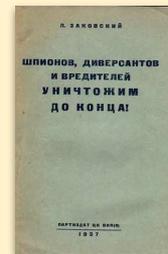

Повідомлення про Пленум ЦК ВКП(б) у виданнях підрадянської України не лише розкривали зміст виголошеної Сталіним промови, а й демонстрували її “всенародну підтримку”

Биківня в документах і пам'яті

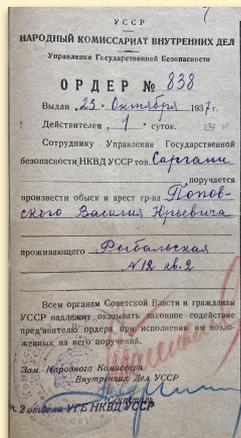

 Здійснення масових репресій стало можливим завдяки укоріненню в свідомості людей образу "ворогів радянської влади" як головної причини економічних і соціальних негараздів. Для створення цього образу залучались творці карикатури і плакату.

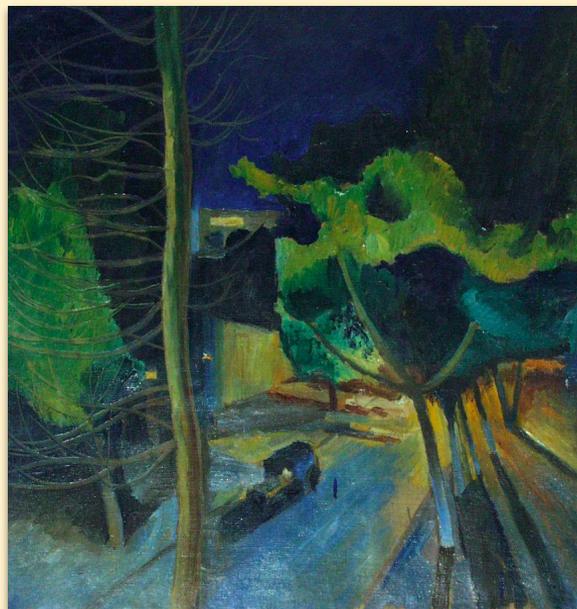

Вплив радянської пропаганди відбувався і через т.зв. "лозунговий стиль", що використовувався для озвучування актуальних наративів влади і сприймався як заклик до дії

Биківня в документах і пам'яті

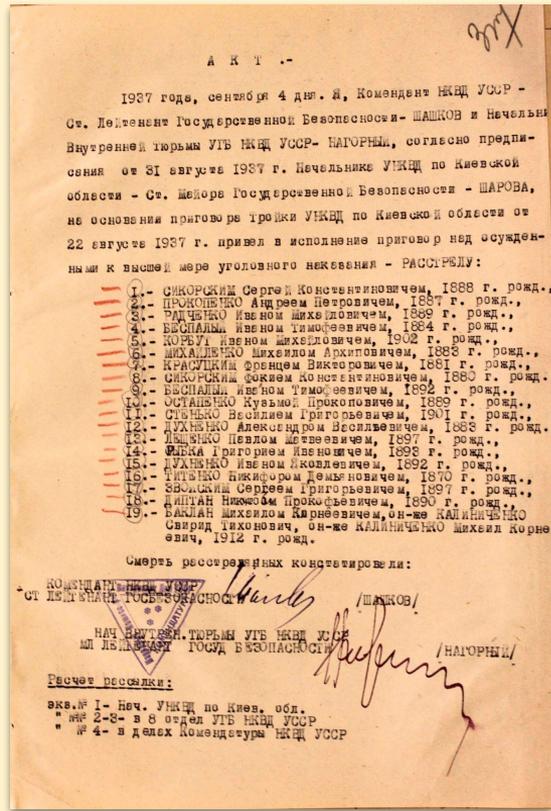

Арешти та обшуки зазвичай здійснювались уночі. Раптовий стук у двері переривав сон не лише мешканців будинку або квартири, до якої завітали співробітники НКВС. Його чули сусіди – і це породжувало страх (*terror*), адже ніхто не виключав, що буде наступним.

Картина Анатолія Петрицького "Харків уночі" (1934) відтворює вид із вікна його будинку, розташованого навпроти НКВС. Художнику вдалося передати "тривожний погляд на нічну вулицю, зі звичним у ті часи чагуванням "воронка"

Биківня в документах і пам'яті

За радянської влади існувало дві реальності: офіційно-газетна і прихована, що тривала за в'язничними мурами й у кабінетах слідчих НКВС. Під час Великого терору приховувались і рішення про розстріл, які визначались позасудовими органами.

Обкладинки радянських журналів і шпальти газет звеличували Йосипа Сталіна як "творця Конституції СРСР" і "батька народів"

Биківня в документах і пам'яті

У Києві внутрішня тюрма НКВД УССР була тоді в колишньому Інституті для благородних дівчиць на Інститутській вулиці. Вона займала напівпідвальне (неглибоке) приміщення в будинку, що стоїть вздовж вулиці, навпроти

великого будинку Гінзбурга. Для потреб всеукраїнського НКВД ця тюрма була мала і на Печерську існував філіял Внутрішньої тюрми НКВД УССР, він був на Печерську, через дорогу від Лаври в будинку колишньої військової гавпвахти. Тут, як і на Інститутській, був надзвичайно суворий режим, у подробицях розрахований на те, щоб зламати тілесний і душевний опір жертви.

Існує централізована техніка душевних і фізичних тортур, їх називають "допитами" (допроси). Методи мучительства однакові в усьому Советському Союзі. Коли до тюрми потрапляли люди з Туркестану, з Сибіру, вони розповідали, що допити й там такі самі. Невідомо тільки, як навчалися тисячні маси чекістів. Має бути курси, писані підручники, де марксистів-ленінців учили, як мучити людей і фабрикувати признання.

Виробнича техніка проста.

Арештованому насамперед доводять, що він уже не людина. Він, власне, уже не належить до того світу, який існує десь на волі. Побачень з близькими нема й не буде. (Був час — моя мати цілий рік не знала, де я). Якщо він боровся за советську владу і має ордени, їх без усяких постанов вищих органів зірвуть з заслужених грудей. Маєш робити те, що наказує партія і правительтво, брехати на себе і свою сім'ю, друзів, а тобі вже оформлять твоє "чисто-сердечное признание".

Коли звозять з інших тюрем людей на допит, то в НКВД існували так звані "шафи" (шкафи), куди запихали раба Божого чекати допиту, частенько на цілу ніч. В такій шафі сидіти дуже невідгдно, тяжко, це частина виробничого процесу, яким нищать людську волю і тіло.

 Інформація про те, що відбувалось у в'язницях за сталінського режиму, міститься у так званих "табірних" або "тюремних" спогадах. Сповнені сумних і трагічних сторінок, вони відтворюють переживання заарештованих і випробування, яких вони зазнавали.

В арсеналі знущань існувало багато всяких варіантів, але найпростіше було биття. В літературі це називається: фізичні методи впливу. Перший ступінь — коли мене били по обличчі. Це дуже образливо і відчуваєш, наче тебе вдарили в серце і воно замирає від передсмертного огидного болю, але витерпіти людина може. Штовхани в груди, в ребра, якщо без переламаних ребер теж можна витерпіти. Чекісти мають певні градації щодо биття. За їхніми кулісами, в тихому кабінеті сидить собі такий чоловік, дуже інтелегентний, психолог, і рішає, кого як треба обробляти. Та тепер стало відомо, що в Москві сам Сталін давав інструкції, як треба бити високих вельмож. У нас, звичайно, це були менші люди, але через це биття було не легше.

О десятій годині ввечері в усіх кабінетах горить світло — починається праця. Праця кінчається о шостій ранці. З багатьох кабінетів чути матюки і стогони. Але не завжди. Здебільшого двері зачинені і в коридорах, конвоїри, що ведуть арештанта, псикають:

— Пс, пс.

Це, щоб не побачив арештанта іншого арештанта, щоб не зустрілися вороги народу. Ізоляція, таємниці слідства, тонка робота слідчих органів, що охороняють державу.

Та звідкись вириваються матюки і не змінне однакове на весь СССР:

— Будешь папдісивать. Папдісивай. Мать, мать, мать.

Після кількох годин зі шафи мене повели до останнього корпусу, що виходить на вулицю, а не до спецкорпусу. Двері камери відкрилися. У камері було багато людей. Я назвав себе — Семененко, адвокат з Харкова. У відповідь загули: а ми шпигуни. Вони не жартували. Всі були з закінченим слідством за шпигунство. Там я наслухався багато історій. Всякий зв'язок з чужоземцями і з родичами закордоном вважався тоді за шпигунство.

Книгу спогадів "Харків, Харків" Олександра Семененка надруковано Видавництвом "Сучасність" у 1976 р. — за два роки до смерті автора (1978 р., Нью-Джерсі)

Биківня в документах і пам'яті

...За час ув'язнення мені довелося витерпіти багато фізичних мук до катувань включно. Були часи, коли я з 29 товаришами мусив ділити камеру площею у вісім квадратних метрів. Не вистачало місця для того, аби всі ми могли разом лягти. Вдень ми стояли один біля одного, а вночі по черзі спали. Температура в камері зростала до того ступеня, що найтвердіший маргарин плавився на підвіконні. Не було потреби нахилитися, бо вся волога випаровувалася через шкіру. Підлога камери була вкрита на півсантиметра багном. То був піт, що стівав з наших голих тіл. Однак навіть те становище здавалось мені кращим, ніж цілковита самотність, у якій я знаходився на початку свого ув'язнення.

Наглядачеві невільно було обмінюватися зі мною жодним словом. Книжок не було, не було й газет. Не було ні олівця, ні шматка паперу. Раз упродовж дня спеціальний вартовий супроводжував мене на прогулянку по малому подвір'ю. Хоч нікого поблизу не було й жодні вікна не виходили на те подвір'я, він відмовлявся порушувати режим і не відповідав на мої питання. Мої допити почалися лише через 15 днів після арешту. Ті перші 15 днів здалися мені вічністю.

Семена викликали двічі. З самого початку слідчий накинувся на нього з вимогою:

— Видавай свою організацію, ти, контрреволюційний бандите! Хто тебе завербував? Кого завербував ти?

Коли Семен не дав ніякої відповіді, слідчий накинувся на нього разом із своїм заступником і вони почали його бити. Вибрали найчутливіші місця. Було видно, що селянин витримав безмежний біль. Через півгодини його відтягли до підвалу і вкинули до «брехайлівки». Там він прийшов до свідомості. Через шість годин його було викликано знову. Цього разу слідчий уже не мав з ним ніяких труднощів. Як свого вербовщика він назвав голову колгоспу, а як завербованих — п'ятеро селян, з якими працював в одній бригаді. Я був вражений.

— Боже милосердний! Семене, що ти накоїв? Тепер їх усіх заарештують.

— Ні, вони вже арештовані. Саме цього й домагався слідчий.

Очевидно, селян того колгоспу було заарештовано без будь-яких проти них свідчень. Тепер же слідчий мав оформити справу.

Спогади репресованих є також важливим джерелом для вивчення механіки терору. Вони дозволяють знайти відповідь на запитання, яким чином “слідчі” НКВС домагалися від підслідних визнання “провини” та якими були способи фальсифікації справ.

Опівночі Резнікова змінив Шалит. Нова фаза допиту явно розпочалася! Нескінчений допит! Я дізнався пізніше, що це дуже популярний засіб ДПУ. В'язні назвали його «конвеєром» — нескінченна рухома стрічка. Ув'язнений допитується день і ніч, аж поки не зламається. Оскільки слідчі мають можливість поновлювати свої сили, це може тривати без кінця. У 1936–1937 роках ДПУ ще рідко використовувало прямі фізичні катування. Як я дізнався пізніше, фізичний вплив на в'язнів було санкціоновано згорі. Коли почалися масові арешти в серпні 1937 року жорстоке поводження з в'язнями набуло масовості. А до цього саме «конвеєр» був головним засобом фізичного впливу. Його, як правило, вистачало. Він не такий болючий, як інші катування. Пізніше виявився його головний недолік — короткочасність дії. Поки я не відчув його на собі, я не вірив, що людина з міцним характером та при здоров'ї може капітулювати перед простим допитом. Були в'язні, які могли витримати будь-які катування. Але «конвеєр», наскільки мені відомо, витримав лише один. «Конвеєр» працює автоматично й тихо. Після кількох днів людина починає пухнути. М'язи поблизу пухлин починають нестерпно боліти і ця агонія триває весь час.

Другої ночі Шалит кричав на мене вісім годин без перерв. Це був рекорд навіть для нього. Я не робив ніяких спроб його перервати. Мої очі перетворилися на згустки болю, голова неначе розкололась. Здавалось, що вона охоплена металевим розпеченим обручем, котрий стискується все дужче й дужче. Чотири години Шалит безугодно повторював:

— Кажі мені про троцькістсько-фашистську контрреволюційну шпигунську й диверсійну організацію, яку ти створив на території Радянського Союзу.

Наприкінці четвертої години допиту він викликав охорону й покинув кімнату на короткий час, мабуть, подався до туалету. Коли ж повернувся, то все почалося знову. Але текст мого зізнання він змінив. Я точно його не пам'ятаю. Наприкінці він уже кричав:

— На коліна перед радянською владою, ти, фашистський пес!

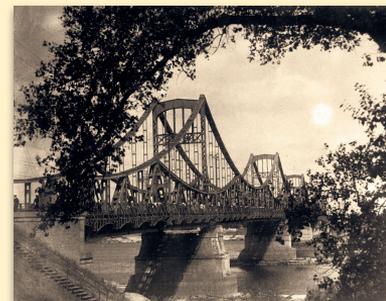
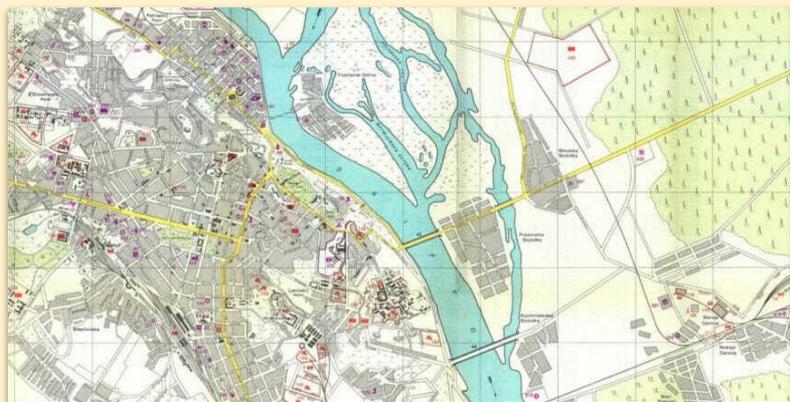

Книгу спогадів Олександра Вайсберга “Холодна Гора” (оригінальна назва - *Conspiracy of Silence*) надруковано у 2010 р. видавництвом “Права людини” (Харків)

Биківня в документах і пам'яті

 У Києві в період Великого терору розстріли приречених до страти здійснювали у тюрмах, звідки тіла жертв перевозились вантажівками до "спецділянки НКВС" у Биківнянському лісі.

Міст імені Євгенії Бош, зруйнований у 1941 р., був однією з ланок "дороги смерті" під час перевезення тіл розстріляних до "спецділянки НКВС" у Биківнянському лісі. Мапа 1939 - 1941 рр. (із відкритих джерел) унаочнює цей шлях

Биківня в документах і пам'яті

